

“प्रतिमा इंगोले यांच्या ‘पजाया’ कथासंग्रहातील आशयाचे विश्लेषणात्मक अध्ययन”

संशोधक विद्यार्थिनी

कु. रोशनी गणेशराव घोडमारे

पी.एच.डी. संशोधन केंद्र,

धनवटे नॅशनल महाविद्यालय, कॉंग्रेस नगर, नागपूर

मार्गदर्शक

प्रा. डॉ. भारती खापेकर

पी एच. डी. संशाधन केंद्र, धनवटे नॅशनल

महाविद्यालय, कॉंग्रेस नगर, नागपूर

सारांश :

‘प्रतिमा’ इंगोले यांचे ‘पजाया’ हे मराठी साहित्याच्या विकासात एक मोठे योगदान आहे, ज्यामुळे स्त्रीवादी दृष्टिकोनाला स्पष्ट महत्त्व प्राप्त झाले आहे. या नऊ कथा स्त्रीच्या भावनिक जगाच्या गुंतागुंती, तिच्या जिवंत वास्तवाचे, तिच्या दुःखाचे आणि आत्मनिर्णयाच्या दिशेने त्यांच्या संघर्षांचे आणि प्रवासाचे अन्वेषण करतात. प्रत्येक कथेत, स्त्री नायिकेच्या भूमिकेत उंच उभी राहते, तिच्या वेदना, अन्यायाचा प्रतिकार आणि जगण्याची इच्छा तीव्रतेने चित्रित करते.

प्रत्येक कथा स्त्रियांच्या कठोर पण जिवंत वास्तवाचे रूपक म्हणून उभी आहे - पजायात अंजनीचे मातृत्वाचे दुःख, भिकारिणमध्ये गरिबी आणि निराधारता, सोनेरी मूर्तीमध्ये भावनिक सुन्नता आहे, तर निर्धार आणि निर्णय महिलांचे आश्वासन आणि लवचिकता दर्शवतात आणि चिलायनी महिलांमध्ये आशा आणि एकता वाढवतात. इंगोले यांची साधी पण अढळ भाषा सहजपणे वाहते, चांगल्या प्रतिमा आणि प्रतीकात्मकतेसह संग्रहाला एक वेगळे वळण देते. अशा प्रकारे, “पजाया” हे केवळ कथा सांगणारे नाही तर स्त्रियांच्या अस्तित्वाचे आणि त्यांच्या ओळखीच्या शोधाबद्दलचे एक शक्तिशाली साहित्यिक दस्तऐवज आहे.

प्रस्तावना :

साहित्य हे मानवी जीवन, अनुभव आणि कल्पनांचे कलात्मक साक्ष आहे. प्रत्येक काळात, साहित्यिक निर्मिती त्या काळातील सामाजिक, राजकीय, सांस्कृतिक आणि आर्थिक वास्तवाचे प्रतिबिंब होते. विशेषतः मराठी साहित्याच्या ओळीत, महिलांच्या लेखनाने एक महत्त्वाचा प्रवाह निर्माण केला आहे. हे मंडळ महिलांच्या वेदना, संघर्ष आणि स्वप्नांना समृद्ध रंगात रंगवण्याचा प्रयत्न करते आणि त्याचबरोबर आत्म-शोधाच्या पद्धतीवर देखील विचार करते. काही दशकांपूर्वी, स्त्रीवादी चळवळींमुळे, महिलांच्या समस्यांना साहित्यात अधिक महत्त्वाचे स्थान मिळू लागले आहे. महिला लेखिकांनी त्यांच्या स्वतःच्या

अनुभवातून, संवेदनशीलतेने आणि समाजशास्त्रीय जाणीवेने स्त्रीच्या जीवनाचे वास्तव चित्रित करण्याचा प्रयत्न केला आहे; या परंपरेत प्रतिमा इंगोले या महत्त्वाच्या लेखिका उभ्या आहेत.

समकालीन मराठी महिला लेखनात प्रतिमा इंगोले यांचे “पजाया” हे खरोखरच एक अपरिहार्य मैलाचा दगड आहे. या संग्रहात, महिलांच्या जीवनातील भयानक वास्तव आणि त्यांच्या कष्टांचे, त्यांच्या भावनिक जगाचे गुंतागुंतीचे चित्रण आणि समाजातील त्यांच्या स्थानाला धक्का देणारे भयंकर वास्तव यांचे साक्षीदार होता येते. “पजाया” हे वेगळे करणारे कारण म्हणजे महिलांच्या जीवनातील मूलभूत आत्मा केवळ वैयक्तिक अनुभवांच्या पलीकडे जाऊन सामुहिक इतिहास बनतो. अशा प्रकारे, नायक आणि कमी दर्जाच्या पात्रांच्या निवडीद्वारे, इंगोले महिलांच्या अस्तित्वाच्या सामाजिक तसेच मानसिक रचनेचे रेखाटन करतात.

संग्रहाचे विश्लेषण केल्याने कौटुंबिक बंधने, पारंपारिक विचारसरणी, भावनिक संघर्ष आणि सामाजिक दबाव यासारख्या महिलांना तोंड द्यावे लागणाऱ्या दैनंदिन सामाजिक आव्हानांबद्दल संवेदनशीलतेची आवश्यकता भासते. या दुःखांव्यतिरिक्त, कथा या महिलांच्या स्वातंत्र्य, स्वावलंबन आणि स्वातंत्र्याकडे असलेल्या आकांक्षांना निर्देशित करतात. या चिन्हाद्वारे, “पजाया” केवळ कथा नाहीत तर महिलांच्या जागृती, आत्म-शोध आणि आत्मविश्वासाचे प्रतिक आहेत.

या मजकुराचा संशोधन दृष्टिकोन महत्त्वाचा आहे कारण तो महिलांच्या वैयक्तिक जीवनाशी संबंधित नाही तर व्यापक सामाजिक संदर्भाशी संबंधित आहे. यामध्ये लिंग संबंध, पितृसत्ताक संरचना, परंपरेशी संघर्ष आणि बदलत्या मूल्यव्यवस्थेत महिलांचे स्थान या बाबींवर स्पष्ट भर देण्यात आला आहे. लेखक स्थानिक कथा, प्रतीकात्मकता आणि भावनिकदृष्ट्या भारित भाषेला आशयावर खूप बळकटी देतात.

या संशोधनाचा मुख्य उद्देश पजायाच्या विषयांचा विश्लेषणात्मक अभ्यास करणे आहे. अभ्यासात पात्रांचे, त्यांच्या समस्या आणि अडचणींचे, सामाजिक संदर्भांचे, कथनांची रचना आणि शेवटी, लेखकाच्या शैलीत्मक वैशिष्ट्यांचे सखोल स्पष्टीकरण समाविष्ट असेल. अभ्यासाचा प्राथमिक स्रोत “पजाया” संग्रह असेल, ज्यामध्ये संग्रहाचे समर्पक पुनरावलोकने, साहित्यिक निबंध आणि संदर्भात्मक ग्रंथांचा समावेश असेल.

अशाप्रकारे, अभ्यास “पजाया” चे साहित्यिक स्थान, त्याची विशिष्ट वैशिष्ट्ये आणि त्याचे सामाजिक महत्त्व स्पष्ट करण्याचा हेतू आहे. प्रतिमा इंगोले यांनी ज्या संवेदनशीलतेने महिलांचे जीवन, त्यांचे भावनिक जग आणि त्यांच्या वेदना कोरल्या आहेत, त्या संवेदनशीलतेने, “पजाया” केवळ साहित्यातच नव्हे तर सामाजिक आणि सांस्कृतिक दृष्टीनेही महत्त्वाचा मजकूर म्हणून उभा राहतो.

अभ्यासाचे उद्देश :

1. स्त्रीजीवनातील विविध टप्पे व संघर्षांचे विश्लेषण करणे
2. सामाजिक व सांस्कृतिक संदर्भातील वास्तव शोधणे
3. स्त्रीच्या आत्मनिर्भरतेचा व स्वतंत्रतेचा शोध घेणे

संशोधन पद्धती :

या अभ्यासासाठी, साहित्यिक-विश्लेषणात्मक पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला आहे. या दृष्टिकोनात मजकुराचे बारकाईने वाचन, विषयांचे, कथनात्मक रचना, व्यक्तिचित्रण, भाषा शैली आणि सामाजिक-सांस्कृतिक संदर्भांचे सखोल परीक्षण करणे समाविष्ट आहे. पंजाबाची सामग्री केवळ वैयक्तिक अनुभवांच्या स्वीकारापेक्षा आणि समाजातील स्पष्ट वास्तव सांगण्याच्या प्रयत्नांच्या पलीकडे आहे. परिणामी, या कामातील अनेक दृष्टिकोनांचे विश्लेषण करण्यासाठी साहित्यिक-विश्लेषणात्मक पद्धत प्रासंगिक बनते.

येथे, अशी पद्धत विश्लेषकाला कथनात्मक धाग्याचे, पात्रांच्या मानसिकतेला आणि भावनांना रंग देणाऱ्या घटनांचे, लेखकाच्या भाषिक शैलीचे आणि त्याच्या मजकुरात प्रतीकांच्या वापराचे सखोल निरीक्षण करण्याची शक्यता देते. प्रत्यक्षात, विश्लेषण महिलांच्या सामाजिक संघर्षांवर आणि त्यांच्या ओळख आणि अस्तित्वाच्या शोधावर प्रकाश टाकेल. या कारणास्तव, या संशोधनात साहित्यिक/विश्लेषणात्मक दृष्टिकोनाचा वापर पूरक दृष्टिकोनातून संपूर्ण मजकुराचे समीक्षात्मक मूल्यांकन करण्यासाठी केला गेला आहे. आहे. या अभ्यासात पुढील स्त्रोतांचा वापर करण्यात आला आहे :

1. प्राथमिक स्त्रोत (Primary Source)

- प्रातिमा इंगोले यांचा “पंजाब” हा ग्रंथ. यामधील अनुक्रमणिका, कथानक व आशय यांचे सूक्ष्म परीक्षण करून संशोधन केले आहे.

2. दुय्यम स्त्रोत (Secondary Sources)

- मराठी स्त्रीलेखनावरील पुस्तके,
- उपलब्ध समीक्षणे व अभिप्राय,
- संशोधन लेख, प्रबंध, तसेच संबंधित साहित्यिक संदर्भग्रंथ.

दुय्यम स्त्रोतांच्या साहाय्याने पंजाब या ग्रंथातील मांडणीची तुलना समकालीन साहित्याशी करून अभ्यास अधिक सखोल करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

मुख्य चर्चा :

मराठी साहित्याच्या विविध पैलूंमधून अनेक लेखकांनी महिलांच्या संघर्षाचा, स्वप्नांचा, वेदनांचा आणि आत्म-शोधाचा शोध घेण्यासाठी प्रवास केला आहे. प्रतिमा इंगोले यांचा कथा संग्रह “पजाया” हा परंपरेतील एक महत्त्वाचा टप्पा मानला जातो. संग्रहातील कथा ग्रामीण आणि शहरी वास्तवाशी जोडल्या जातात आणि नेहमीच महिलांच्या अस्तित्वावर लक्ष केंद्रित करतात. “पजाया” हा केवळ स्त्रीवादी साहित्याचा भावनिक दस्तऐवज नाही किंवा कठोर साहित्य स्वतःवर टिकू शकणारे पुस्तक नाही - तर ते सामाजिक असमानता, अन्याय आणि पुरुषप्रधानतेविरुद्धचा साहित्यिक लढा आहे. म्हणूनच, या अभ्यासात, कथा रचना, व्यक्तिचित्रण, भाषा शैली, सामाजिक संदर्भ आणि साहित्यिक परंपरेतील स्थान या दृष्टिकोनातून संग्रहाकडे पाहिले गेले आहे.

कथाकथनातील आशय :

“पजाया” संग्रहातील कथांचा आशय स्त्रीच्या जीवनातील असमानता, संघर्ष आणि आत्मनिर्भरतेचा शोध याभोवती फिरतो. प्रत्येक कथा वेगवेगळ्या अनुभवांची मांडणी करते.

- “पजाया” मध्ये, अंजनी नदीशी बोलते, एका महिलेच्या मातृत्वापासून वंचित झाल्याच्या वेदना कथन करते. “मी रिकामी आहे” तिच्या संपूर्ण अस्तित्वाला कुरतडते.” वीटभट्टीवर काम करणारी, पजाया दुःखात जगते, तरीही आशेचा दिवा तेवत राहतो.
- पाखराचे पाय हे जोडप्याला कायदेशीर मुलगा झाल्यानंतर पतीने आपल्या पत्नीला सोडून दिल्याच्या क्रूरतेचे चित्रण करते. तो वैवाहिक बंधनाच्या वियोगाला पायाला चिकटलेल्या चिखलावर झटकून टाकणाऱ्या उदासीनतेशी समतल करतो.
- भिकारिण ही कथा स्त्रीच्या गरिबीमुळे निर्माण झालेल्या अपमानाचे दर्शन घडवते. समाज तिला भिकारी म्हणत असला तरी, तिच्या आत मानवतेचे अवशेष अजूनही आहेत.
- गणित (गणित) मध्ये, स्त्रीचे जीवन एक गणना म्हणून सादर केले आहे: तोटा नेहमीच नफ्यापेक्षा जास्त असतो. पुरुषप्रधान समाजात, स्त्रीचे सुख नेहमीच वजा केले जाते.
- निर्धार (निर्धार) मध्ये, नायक प्रतिकूल परिस्थितीतही दृढनिश्चयाने जीवन जगण्याचा निर्णय घेतो. ही लवचिकता तिच्या अस्तित्वाला बळकटी देते.
- बालिका वर्ष तिच्या मुलीच्या जीवनासाठी स्वतःचे बलिदान देणारी आई दर्शवते. अल्टिमेटमची ही आईसारखी कृती वाचकाला आश्चर्यकारकपणे स्पर्श करते.
- निर्णय मध्ये, स्त्री स्वतःच तिचा कायदा मांडते. तिच्यासाठी महत्त्वाच्या असलेल्या सर्व गोष्टींपैकी, आत्मनिर्णय त्याच्या आज्ञेपेक्षा जास्त आहे.

- सोनेरी मूर्ती पतीच्या अहंकारी कृत्यांमुळे पोकळ झालेल्या नायिकेच्या मंद रूपांतराचे रेखाचित्र रेखाटते आणि बाहेरून चमकणाऱ्या, परंतु आतून रिकाम्या असलेल्या सोनेरी मूर्तीची प्रतिमा अधिक बळकट करते..
- चिलायनी या शेवटच्या कथेत स्त्री दुःखाच्या काळोखातही जगण्याची आशा सोडत नाही. एक स्त्री दुसऱ्या स्त्रीला आधार देते, आणि आयुष्य पुढे नेण्याची प्रेरणा मिळते.

या सर्व कथांमधून स्त्रीच्या जीवनातील वेगवेगळे पैलू उलगडले आहेत. वेदना, दारिद्र्य, परंपरा आणि अन्याय यांच्या छायेतही स्त्री आत्मशोधाचा प्रवास करते, हे या संग्रहाचे प्रमुख वैशिष्ट्य आहे.

पात्रचित्रण :

प्रातिमा इंगोले यांनी स्त्री व्यक्तिरेखा अत्यंत जिवंत, ठसठशीत आणि वास्तववादी रंगविल्या आहेत.

- पजाया म्हणजे 'वीटभट्टी'. पजाया कथेतील 'अंजनी' हे स्त्रीपात्र अक्षरशः आयुष्यभर या वीटभट्टी सारखी धुमसत असते. तिला या पजायामुळे आपली दोन अपत्ये गमवावी लागतात. आणि वीटभट्टीवरील कामामुळे सदा तिची कुत्तरओढ सुरू असते. संसारात वीटभट्टीतील विटांसारखीच ती भाजून निघते. मग संपूर्ण दुनियाच तिला एक भट्टी वाटू लागते आणि माणसं त्यातील विटा. तरीही तिच्या व्यक्तिमत्त्वात एक चिवटपणा आहे. कष्टकरी स्त्रियांना मातृत्वाचे कितीही आकर्षण असले तरीही त्यांना कष्टालाच प्राधान्य द्यावे लागते. अंजनीच्या कष्टकरी स्वभावाचे चित्रण लेखिकेने यात उत्कृष्टरित्या केले आहे.
- पाखराचे पाय मधील पत्नी पतीकडून उपेक्षित होते, पण तिच्या डोळ्यांत तरीही आयुष्याची आस जिवंत राहते.
- भिकारीन मधील स्त्री समाजाच्या दृष्टीने हीन असली तरी तिच्या हृदयात करुणा आणि आत्मसन्मान टिकून आहे.
- निर्धार आणि निर्णय मधील स्त्रिया मात्र स्वावलंबी आणि आत्मनिर्भर आहेत. त्या आपल्या अस्तित्वाचा मार्ग स्वतः ठरवतात.
- बालिका वर्ष मधील आईचे पात्र मातृत्वाच्या पराकाष्ठेचे प्रतीक आहे.
- सोनेरी मूर्ती मधील नायिका ही पतीच्या दुटप्पी वृत्तीमुळे भावनाशून्य बनलेली आहे. ती स्त्री जीवनातील मानसिक वेदनांचे प्रतीक ठरते.
- चिलायनी मधील स्त्रिया मात्र परस्परांना आधार देऊन जगण्याची नवी वाट शोधतात.

पुरुष व्यक्तिरेखा या कथांमध्ये बहुतांश वेळा पितृसत्ताक, स्वार्थी आणि निर्दयी दाखविल्या आहेत.

त्या स्त्रियांच्या दुःखाला जबाबदार ठरतात. त्यामुळे संग्रहात स्त्रीच्या वेदना आणि पुरुषी शोषणाचे वास्तव अधोरेखित होते.

भाषाशैली व प्रतिके :

प्रातिमा इंगोले यांची भाषा साधी, सहज, पण प्रभावी आहे. ग्रामीण आणि शहरी संस्कृतीला साजेशी शब्दयोजना त्यांनी वापरली आहे.

- पजाया या कथेत वीटभट्टी हे आयुष्याचे प्रतिक आहे—जिथे स्त्री आयुष्यभर जळत राहते.
- नदी ही स्त्रीच्या जीवनप्रवाहाचे प्रतिक आहे—कधी ओसंडणारी, कधी कोरडी.
- सोनेरी मूर्ती मधील मूर्ती ही स्त्रीच्या भावनाशून्य अवस्थेचे प्रतिक आहे.
- पाखराचे पाय या शीर्षकातच प्रतीकात्मकता आहे—नात्यांचे सहज तोडले जाणे दाखवते.

भाषेत रूपकांचा आणि प्रतिमांचा वापर करून लेखिकेने कथा अधिक संवेदनशील बनवल्या आहेत. वाचकाला त्या अनुभवाशी एकरूप होण्याची संधी मिळते.

सामाजिक व सांस्कृतिक पैलू :

या संग्रहातून स्त्रीच्या सामाजिक आणि सांस्कृतिक वास्तवाचे दर्शन घडते.

- ग्रामीण स्त्रियांचे दारिद्र्य, वीटभट्टीवरील मजुरी, घरातील जबाबदाऱ्या या सर्व समस्या पजाया व भिकारीन मध्ये दिसतात.
- शहरी संदर्भात सोनेरी मूर्ती व निर्णय या कथांमध्ये स्त्रीचे प्रश्न अधोरेखित होतात.
- विवाहसंस्थेतील दुटप्पीपणा, पतीकडून होणारे शोषण, स्त्रीच्या स्वप्नांची गळचेपी हे सर्व मुद्दे या कथांमध्ये प्रकर्षाने दिसतात.
- 'पजाया' कथेमधील अंजनीने अपत्य गमावल्यामुळे मातृत्वाचा प्रश्नही ठळक आहे. किंवा 'बालिका वर्ष' मधील मातृत्वासाठीचे बलिदान.
- सांस्कृतिक दृष्ट्या पितृसत्ताक परंपरा स्त्रीला दुय्यम स्थान देतात, मात्र या कथांतील स्त्रिया संघर्ष करून स्वतःची ओळख प्रस्थापित करतात.

साहित्यप्रवाहातील स्थान :

प्रातिमा इंगोले यांचा “पजाया” संग्रह मराठी स्त्रीवादी साहित्यप्रवाहात अत्यंत महत्त्वाचा मानला जातो.

- पूर्वीच्या स्त्रीवादी साहित्यामध्ये स्त्रीचे अनुभव प्रामुख्याने भावनिक स्वरूपात मांडले जात. इंगोले यांनी मात्र सामाजिक विषमता, पितृसत्ताक व्यवस्थेचे परिणाम आणि स्त्रीच्या आत्मनिर्भरतेचा प्रश्न ठळक केला.
- या कथांमुळे ग्रामीण स्त्रियांचा आवाज मराठी साहित्याच्या मुख्य प्रवाहात पोहोचला.
- समकालीन साहित्याशी तुलना करता, पजाया स्त्रीवादी आंदोलनाला साहित्यिक अधोरेखित करण्याचे कार्य करते.
- इंगोले यांनी स्त्रीला केवळ बळी न दाखवता तिच्या चिवटपणावर आणि आत्मनिर्णयावर भर दिला आहे.

निष्कर्ष :

1. “पजाया” हा संग्रह प्रतिमा इंगोले यांचे मराठी स्त्रीवादी साहित्याकडे टाकलेले मोठे पाऊल आहे.
2. या नऊ कथा काही महिलांच्या जीवनाचे अनेक वेगवेगळे पैलू - संघर्ष, वेदना, मातृत्व, सामाजिक दबाव आणि आत्म-प्रतिपादन - यांचा शोध घेतात. 3)
3. या कथा पितृसत्ताक संस्कृती आणि पुरुष शक्तीने निर्माण केलेले गुदमरणारे अस्तित्व दाखवतात, ज्यामध्ये महिलांचे आर्थिक आणि मानसिक अवलंबित्व आणि समाजाने त्यांच्यावर केलेले अन्याय यांचा तपकिरी रंग दाखवला आहे.
4. पजाया हा संग्रह सामाजिक वास्तवाचा आरसा देण्यासाठी साहित्यिक निर्मितीच्या पलीकडे जातो.
5. पजाया हा संग्रह महिलांच्या पराभवाचा दस्तऐवज म्हणून उभा नाही तर त्यांच्या अस्तित्वाच्या संघर्षाची साक्ष म्हणून उभा आहे.
6. शैलीत्मकदृष्ट्या, इंगोले ग्रामीण आणि शहरी जीवनाचे चित्रण करताना क्रूर वास्तववादासह कथानक सादर करतात. त्यांच्या साध्या पण प्रभावी भाषेतून आणि प्रतीकांच्या योग्य वापरातून कथा संवेदनशील आणि विचार करायला लावणाऱ्या बनतात. सोनेरी मूर्तीमधील भावनिकदृष्ट्या सुन्न नायिका, भिकारिणमधील गरिबीने ग्रस्त स्त्री किंवा दुःखात आशेचा शोध घेणारी चिलयणीमधील स्त्री - ही पात्रे वाचकाच्या विवेकावर स्वतःची छाप पाडतात.
7. ग्रामीण गरिबी, घरगुती कामे, वैवाहिक व्यवस्थेचा ढोंग, पुरुषी लोभ, स्त्रियांची दुय्यम भूमिका आणि स्त्रियांमधील सहानुभूतीपूर्ण भावना यासारख्या दुर्दशेचे वर्णन करून मालिकेची यादी करण्यात आली.
8. साहित्यिक परंपरेच्या दृष्टिकोनातून 'पजाया' मराठी स्त्रीवादी लेखनात नवीन आयाम सादर करते. 'पजाया' या स्त्रीवादी कथा संग्रहातील कथांच्या नायिका या स्त्रिया आहेत. या कथासंग्रहातील नायिका धाडसी आहेत. त्या आपल्या जगण्याशी चिवटपणे झुंज देऊन, शेवटी घराचा, दाराचा व

नवऱ्याचाही त्याग करून स्वतंत्रपणे जगण्याची हिंमत ठेवतात. या संग्रहातील कथांमध्ये पुरुषप्रधान संस्कृतीचा तर प्रभाव दिसतोच. पण पुरुषांच्या दुटप्पी जगण्याचे चित्रणही ठसठशीतपणे जाणवते आहे. म्हणूनच, हा कथासंग्रह केवळ एक दुःखद कथा नाही तर सामाजिक जाणीव चे साहित्य आहे.

9. पजाया कथासंग्रह लिंग समानतेच्या मुद्द्यांवर लक्ष केंद्रित करतो आणि महिलांच्या चिरडणाऱ्या पण विजयी प्रवासाचे स्पष्ट वर्णन करतो. देतो. इंगोले यांनी महिलांच्या अस्तित्वाच्या समस्यांना साहित्यिक अभिव्यक्ती दिली आहे, निरोगी समाजाच्या उभारणीसाठी लिंग समानतेच्या आवश्यकतेवर भर दिला आहे. म्हणूनच, हा संग्रह वाचकाला केवळ महिलांच्या दुःखाबद्दल जागृत करत नाही तर त्यांच्या गौरवशाली संघर्षांमधून प्रेरणा घेण्यासाठी देखील प्रेरित करतो
10. म्हणूनच, 'पजाया' हे पुस्तक स्त्रीवादाच्या दृष्टिकोनातून मराठी साहित्याला बळकटी देते, महिलांच्या सहनशक्तीचा सन्मान करते आणि मानवी अस्तित्वाच्या मूल्याचा पुनर्विचार करून समाजातून बाहेर पडते. निकोप समाजासाठी स्त्री- पुरुष समानता आवश्यक आहे. कायद्याने ती मिळाली आहे. पण काही दुष्ट प्रवृत्तीच्या माणसांचं प्रबोधन करणे अवघड आहे. निकोप समाजासाठी, निकोप मैत्रीसाठी, निकोप दृष्टीसाठी तसेच निकोप संवादासाठी स्त्रीवादी साहित्याची गरज आहे. स्त्रीवादी साहित्यामुळे पुरुषांचा स्त्रीकडे बघण्याचा दृष्टिकोन बराच बदलेला असून हे एक प्रकारचे समाज प्रबोधनच आहे.

संदर्भ सूची :

- कोल्हे, ए. के. (2018). संशोधन पद्धतीशास्त्र: सिद्धांत आणि तंत्रे. पुणे: वैदिक प्रकाशन.
- देशमुख, बी. एस. (2017). शैक्षणिक संशोधनाची तत्त्वे आणि पद्धती. मुंबई: ज्ञानदीप प्रकाशन.
- पाटील, आर. के. (2016). सामाजिक संशोधन: संकल्पना, पद्धती आणि अनुप्रयोग. नागपूर: शैक्षणिक प्रकाशन.
- जोशी, एस. पी. (2019). संशोधन तंत्र आणि डेटा विश्लेषण. पुणे: विद्या प्रकाशन.
- कदम, डी. पी. (2020). सांख्यिकी आणि संशोधन पद्धती. मुंबई: ज्ञानप्रकाशन.
- देशपांडे, ए. बी. (2015). शोध पद्धतीशास्त्र आणि शैक्षणिक संशोधन. पुणे: सरस्वती प्रकाशन.
- शिंदे, के. टी. (2018). सामाजिक विज्ञान संशोधन: पद्धती आणि तंत्रे. नागपूर: ज्ञानदीप प्रकाशन.
- कुलकर्णी, एम. आर. (2017). संशोधन पद्धती: सैद्धांतिक आणि व्यावहारिक दृष्टिकोन. पुणे: विद्या प्रकाशन.

- नाईक, पी. एस. (2016). शोध आणि विश्लेषण: संशोधन पद्धतीशास्त्र मार्गदर्शक. मुंबई: ज्ञानदीप
- ६ कथाकार. कॉन्टिनेंटल प्रकाशन, पुणे.
- Phadke, N. C. (1960). प्रतिभा साधन. देशमुख अँड कंपनी, पुणे.
- Phadke, N. C. (1968). लघुकथा लेखन: मंत्र आणि तंत्र (दुसरी आवृत्ती). व्हिनस प्रकाशन, पुणे.
- Bhide, G. R. (संपादक). (1971). अभिनव मराठे ज्ञानकोश (खंड ४). पुणे.
- Bhosale, S. S. (1976). प्रेरणा आणि निर्माती. लोकवाङ्मय गृह, मुंबई.
- Madgulkar, A., & Khodekar, S. (1967). सूर्यकांत मराठी ग्रामीण कथा. ठोकळ पब्लिकेशन, पुणे.
- Yadav, A. (1981). ग्रामगीता: साहित्य आणि वास्तव. मेहता पब्लिकेशन, पुणे.
- Yadav, A. (n.d.). ग्रामगीता: साहित्य स्वरूप आणि समस्या. मेहता पब्लिकेशन, पुणे.
- Yadav, A. (1985). ग्रामगीता: साहित्य, समाज आणि संस्कृती. मेहता पब्लिकेशन, पुणे.
- Yadav, A., & Kude, D. (संपादक). (1981). तिसऱ्या पिढीची ग्रामीण कथा. मेहता पब्लिकेशन, पुणे.
- Shevde, I. (1973). मराठी कथा: उगम आणि विकास. सोमय्या पब्लिकेशन, मुंबई.